

سید نثارش های

اهل سنت در حوزه

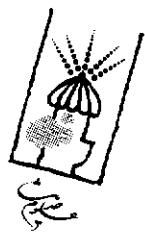
مصطلح الحدیث (۲)

◀ رضیه سادات سجّادی

در شماره گذشته، بخش اول از این مقاله - که عهده دار معرفی کتابهای مصطلح الحدیث اهل سنت است - درج گردید. مؤلف در بخش نخست، پس از اشاره به ادوار شکل گیری مصطلح الحدیث در اهل سنت، چهل کتاب متقدم را بررسیید. اینک بخش پایانی مقاله - که حاوی معرفی ۷۲ کتاب دیگر است - منتشر می گردد.

۳۱. تدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی، حافظ جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر السیوطی (۸۴۹-۹۱۱ق) تحقیق و تعلیق: دکتر احمد عمر هاشم، بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۴۱۴ ق / ۱۹۹۳ م.

در این کتاب عین کتاب «التقریب» نوای به صورت معرب آمده، آن گاه در پاورقی شرح سیوطی ذکر شده است. نقل اقوال بدون توضیح در این کتاب زیاد است، لذا ابهام زیادی دارد. گاه با عنوان «قلت»، یا «تنبيه»، مطلبی از خود اضافه می کند. از دانشمندان قبل از ابن صلاح که در مقدمه ابن صلاح آرای آنها آمده است و نیز از دانشمندان پس از ابن صلاح، مانند ابن دقیق العید (صاحب المنهل الروی)، عراقی، ابن حجر عسقلانی و طیبی نیز نقل قول کرده است.

این کتاب یک دوره مصطلح الحدیث اجتهادی است و مرجع تحقیق خوبی جهت آشنایی با آرای دانشمندان در مورد یک مسئله است. سیوطی در این کتاب دایره تنویر علوم حدیث را تا ۹۳ نوع توسعه داده است که یا بیان توسعه بلقینی است و یا این که خود بدان افزوده است. سیوطی هر جا که نوعی را اضافه کرده است بدان اشاره می کند، مثلاً در نوع ۷۸ می نویسد:

... ما رواه الصحابة عن التابعين عن الصحابة . هذا نوع زدته انا . و قد الف فيه الخطيب و قد انكر بعضهم وجود ذلك و قال : ان رواية الصحابة عن التابعين انما هي في الاسرائيليات و الموقوفات ، و ليس كذلك فمن ذلك حديث سهل بن سعد الانصاري عن مروان بن الحكم عن زيد بن ثابت ان النبي (ص)

در جای دیگر چنین می افزاید:

... النوع التاسع و الثمانون : «معرفة اسباب الحدیث» (ص ۳۴۳) . هذا النوع ذكره البلقینی في محاسن الاصطلاح ، و شيخ الاسلام في النخبة ، و صنف فيه ابو حفص العکبری و ابو حامد بن كوتاه الجوباری . قال الذهبي لم يسبق الى ذلك النوع الحادى و التسعون «معرفة من لم يرو الا حديثاً واحداً» هذا النوع زدته انا .

۳۲ . الفیه الحدیث (نظم الدور فی علم الاثر)، جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی (۸۴۹-۹۱۱ق)، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۴ ق/ ۱۹۹۳ م .
این الفیه چنین آغاز می شود:

لله حمدی ، و الیه استند
و ما ینوب فعلیه اعتمد
ثم علی نبیه محمد (ص)
خیر صلاة و سلام سرمد
و چنین ادامه می یابد:

علم الحدیث ذوقوائین تحد
یدری بها احوال متن و سند
فذا نك الموضوع و المقصود
ان يعرف المقبول و المرود

سیوطی می گوید: من این الفیه را در پنج روز سرودم:

نظمتها فی خمسة الايام
بقدره المهیمن العلام

این کتاب با شرح و تحقیق احمد محمد شاکر نیز چاپ شده است. محقق در ۲۲۰ صفحه مقدمه آن، راجع به پیدایش و سیر تاریخی مصطلح الحدیث و شخصیت سیوطی و الفیه و شروح الفیه و خصوصیات شروح سخن گفته است. این کتاب همچنین توسط شیخ محمد بن علامه علی بن آدم بن موسی الاتیوبی (مدرس دار الحدیث خیریه مکه المکرمه) با نام اسعاف ذوی الوطر بشرح نظم الدرر فی علم الاثر شرح شده و در دو مجلد توسط مکتبه الغرباء الاثریه در مدینه و به سال ۱۴۱۴ق به چاپ رسیده است.

۳۳. البحر الذی ذخرفی شرح الفیه الاثر، جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی (۸۴۹-۹۱۱ق)، تحقیق و تعلیق: ابی انس انیس بن احمد بن طاهر الاندونسی، مدینه المنوره، مکتبه الغرباء الاثریه، ۱۴۲۰ق / ۱۹۹۹م.

سیوطی الفیه خود را شرح کرده و آن را قطر الدرر علی نظم الدرر نام نهاد و پس از مدتی نام آن را به البحر الذی ذخرفی شرح الفیه الاثر تغییر داد. او در این کتاب، مباحث مصطلح الحدیث را به شکل مبسوط و با عبارات شیوا و روشن، مورد بحث قرار داد است. بر خلاف تدریب الراوی که به دلیل التزام به حفظ انشای نووی، مطالب را بسیار گنگ و مبهم مطرح کرده، این کتاب بسیار شیوا و فصیح نوشته شده است. این کتاب در سه جلد به چاپ رسیده است؛ همراه با مقدمه ۲۲۰ صفحه ای محقق که خود یک کتاب مستقل در باره پیدایش مصطلح الحدیث، سیر تاریخی آن، سیوطی و شخصیت وی در علم حدیث، الفیه سیوطی و شروح آن و خصوصیت شرح حاضر است.

۳۴. الفلک الدوار فی علوم الحدیث و الفقه و الاثار، السید صارم الدین ابراهیم بن محمد الوزیر (۸۳۴-۹۱۴ق)، تحقیق و تعلیق: محمد یحیی سالم عزان، صعده (یمن)، مکتبه التراث الاسلامی؛ صنعاء، دار التراث الیمنی، چاپ اول، ۱۴۱۵ق / ۱۹۹۴م.

نویسنده که خود زیدی مذهب است در این کتاب تلاشها و نقش شیعه را به طور عموم و زیدیه را به طور اخص در زمینه علم الحدیث بیان می کند. مقدمه مؤلف دو قسم است.

قسم دوم که صفحه های ۱۹۴ تا ۲۲۰ را شامل می شود، درباره مصطلح الحدیث است:

خبر واحد، مشهور، مستفیض، فرد، غریب، شاهد، متابع، صحیح، حسن، ضعیف، محفوظ، معروف، منکر، مضطرب، مقبول، محکم، مختلف الحدیث، ناسخ و منسوخ، مردود، معلق، معضل، منقطع، مرسل، متروک، منکر، مقلوب، مصحف، محرّف، مختلط، صحابی، مسند، مقطوع، علو، موافقة، مساواة، مصافحة، روایة الاقران، مدیج، مسلسل، صیغ الاداء، طرق الروایة، المقبولة و المردودة، مراتب الجرح، مراتب التعديل

۴۵. فتح الباقي بشرح الفیة العراقی، ابو زکریا محمد الانصاری السنیکی الازهری (م ۹۲۶ق)، تحقیق و تعلیق: الحافظ ثناء الله الزاهدی (از علمای پاکستان)، بیروت، دار ابن حزم الجامعة الاسلامیة، ۱۴۲۰ق / ۱۹۹۹م؛ صادق آباد- پاکستان.

این کتاب شرح نسبتاً جامعی از الفیة عراقی است، به طوری که کلمه به کلمه اشعار الفیه را توضیح داده و شرح کرده است.

کتاب تألیف شده در قرن دهم را می توان چنین نام برد:

۴۶. قفّو الأثر فی صنفو علوم الأثر، الامام العلامة رضی الدین محمد بن ابراهیم الحلبي الحنفی الشهیر به ابن الحنفی (۹۰۸ - ۹۷۱ق)، تحقیق: عبدالفتاح ابو غدة، حلب: مكتب المطبوعات الاسلامیة؛ بیروت، دار البشائر الاسلامیة، چاپ دوم، ۱۴۰۸ق.

مؤلف این کتاب، شرح نخبه الفکر را مختصر کرده است. این کتاب همراه با کتاب بلغة الاریب فی مصطلح آثار المبیب از امام الحافظ المحدث اللغوی محمد مرتضی الزبیدی (م ۱۲۰۵ق) چاپ شده است.

۴۷. شرح الدیباج المذهب فی مصطلح الحدیث، شمس الدین محمد الحنفی التبریزی المشتهر بمنلاحنفی (از علمای قرن دهم)، مصر، مكتبة مصطفى البابی الحلبي،

چاپ دوم، ۱۳۷۱ق / ۱۹۵۱م.

این کتاب شرح بر کتاب الدیباچ المذهب، تألیف السید الشریف علی بن محمد الجرجانی الحنفی از علمای قرن نهم است.

۴۸. شرح شرح نخبة الفكر فی مصطلحات اهل الأثر، علی بن سلطان محمد الهروی القاری (۹۳۰-۱۰۱۴ق)، مقدمه: الشیخ عبد الفتاح ابو غدة، تحقیق و تعلیق: محمد نزار تمیم و هیثم نزار تمیم، بیروت: شركة دار الارقم بن ابی الارقم، ۱۴۱۵ق / ۱۹۹۴م.

کتاب همراه با شرح نخبة الفكر (نزهة النظر) است که متن نزهة النظر در بالا و شرح آن در پایین آمده است.

۴۹. الیواقیت و الدرر، محمد المدعو عبد الرؤوف المناوی (۹۵۲-۱۰۲۱)، تحقیق: دکتر مرتضی الزین احمد (استاد دانشکده علوم اسلامی و عربی دانشگاه امام مهدی سودان)، ریاض، مکتبة الرشد، ۱۹۹۹م.
این شرح از شروح کلمه به کلمه نزهة النظر است و از تعلیقاتی سودمند برخوردار است.

۵۰. مقدمة فی اصول الحدیث، المحدث الجلیل الشیخ عبد الحق الدهلوی (۹۵۸-۱۰۵۲ق)، تقدیم و تعلیق: سلمان الحسینی الندوی، بیروت، دار البشائر الاسلامیة، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق / ۱۹۸۶م.

کتاب بدون مقدمه مؤلف، ولی با مقدمه سی صفحه ای از محقق درباره تاریخچه این علم و شرح مختصری از زندگی مؤلف آغاز می شود.

مطالب کتاب شامل این فصول است:

الفصل الاول: فی تعریف الحدیث و انواعه. الفصل الثانی: فی تعریف السند و

المتن و عوارضهما. الفصل الثالث: فی الشاذ و المنکر و المعلل و الاعتبار. الفصل الرابع: فی الصحيح و الحسن و الضعيف. الفصل الخامس: فی العدالة و وجوه الطعن المتعلقة بها. الفصل السادس: فی الغریب و العزیز و المشهور و المتواتر. الفصل السابع: فی تعدد مراتب الضعيف و الصحيح و غیره و بعض اصطلاحات الترمذی. الفصل الثامن: فی الاحتجاج بالحديث الصحيح و الحسن و الضعيف. الفصل التاسع: فی مراتب الصحيح و عدد الصحاح و کتبها. الفصل العاشر: فی الکتب الستة المشهورة.

کتاب در قطع کوچک در ۱۱۲ صفحه به چاپ رسیده است.

دورهٔ نهم: عصر رکود و جمود

این دوره شامل قرنهای یازدهم تا سیزدهم است. چنان که محمد محمد ابو زهر در کتاب خود الحديث و المحدثون بیان می کند، پایان قرن دهم در بیان اهل سنت، پایان عصر تلاشهای علمی محدثان است و در قرنهای یازدهم تا سیزدهم کار درخشانی در حوزهٔ حدیث و به تبع آن مصطلح الحديث دیده نمی شود. از جمله کتب قرن یازدهم کتاب زیر را می توان نام برد:

۵۱. شرح البیقونية فی مصطلح الحديث، محمد بن صالح بن عثیمین، تحقیق: ابو عبد الله سید بن عباس الجلیمی، قاهره، مکتبه السنة، الدار السلفية، چاپ اول، ۱۴۱۵ق/ ۱۹۹۵م.

اصل کتاب، منظومه ای در مصطلح الحديث است از عمر بن محمد بن فتوح الدمشقی البیقونی الشافعی که تا قبل از ۱۰۸۰ق / ۱۶۶۹م زنده بوده است. وی از علمای حدیث و اصول فقه است و کتاب فتح القادر المغیث در زمینهٔ حدیث از وی است. محمد بن صالح بن عثیمین، منظومهٔ وی را شرح کرده است. این منظومه در ۳۴ بیت سروده شده و چنین آغاز می شود.

ابدا بالحمد مصليا على
 و ذى من اقسام الحديث عدة
 ولها الصحيح و هو ما اتصل
 و چنین پایان می یابد:

و الكذب المختلق المصنوع
 و قد اتت كالجواهر المكنون
 فرق الثلاثين باربع آتت
 على النبی فذلك الموضوع
 سميتها منظومة البيقوني
 قسامها ثم بخير ختمت

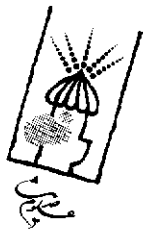
در قرن دوازهم كتب زیر را می توان نام برد:

۵۲. توضیح الافکار لمعانی تنقیح الأنظار، العلامة محمد بن اسماعیل الامیر
 الحسنی الصنعانی صاحب سبیل السلام (۱۰۹۹-۱۱۸۲ق)، تحقیق: محمد محیی الدین
 عبد الحمید، قاهره، دار الفکر، ۱۳۶۶ق / ۱۹۴۷م.

این کتاب شرح تنقیح الانظار فی علوم الاثار، تألیف حافظ محمد بن ابراهیم معروف
 به ابن الوزیر (م ۸۴۰ق) است که صنعانی آن را شرح کرده است. در این کتاب، متن
 تنقیح الانظار در پراتنز و شرح شارح به دنبال آن آمده است. کتاب در دو جلد چاپ شده
 است.

۵۳. قصب السكر نظم نخبة الفكر، العلامة محمد بن اسماعیل الصنعانی.
 وی کتاب نخبة الفكر را به نظم در آورده و در ۲۰۶ بیت سروده است.
 در قرن سیزدهم كتب زیر را می توان یاد کرد:

۵۴. توجيه النظر الى اصول الأثر، طاهر بن صالح بن احمد الجزائری الدمشقی
 (۱۲۶۸-۱۳۳۸ق) (۱۸۵۸-۱۹۲۰م)، بیروت: دار المعرفة. پایان تألیف کتاب سال
 ۱۳۲۸ق است.

مطالب کتاب شامل این موارد است:

بیان معنی الحدیث، سبب جمع الحدیث فی الصحف و ما یناسب ذلك، تثبت السلف فی امر الحدیث خشية ان یدخل فيه ما لیس منه، تمييز علماء الحدیث ما ثبت منه مما لم یثبت و فيه فوائد اقسام الخبر (واحد و متواتر)، اقسام الحدیث (صحیح - حسن - ضعیف)، خلاصه کتاب علوم الحدیث حاکم نیشابوری، حدیث معلل و اختصار کتاب علل الحدیث ابن ابی حاتم الرازی، روایة الحدیث بالمعنی و ما یتعلق بذلك.

۵۵. مقدمة فی مصطلح الحدیث، العلامة عبد القادر بن احمد بن مصطفى بن بدران الدومی ثم الدمشقی الحنبلی (۱۲۶۵ - ۱۳۴۶ق)، اعتنى بها: ابوبکر نور الدین بن صلاح الدین طالب، ریاض، دار اطلس للنشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۴۲۰ق / ۱۹۹۹م.

مطالب کتاب شامل این عناوین است:

الفصل الاول: تاریخ تدوین السنة النبویة. الفصل الثانی: كشف حال الوضعین. الفصل الثالث: فی بعض اصطلاحات المحدثین (شامل: صحابی، تابعین، محدث، حافظ، خبر، اثر، سنت، اسناد، متن، صحیح، حسن، ضعیف و انواع هر یک). اصل متن کتاب ۵۳ صفحه است.

دوره هفتم: عصر بیداری و بازگشت به حدیث

قرن چهاردهم و عصر حاضر به یک معنا در جهان اهل سنت و به تبع آن در میان شیعه، عصر بازگشت مجدد به حدیث است. یکی از عوامل مهم این بازگشت، حملات مستشرقان به اسلام در این قرن است که موجب شد دانشمندان مسلمان به قرآن و حدیث روی آورند.

این بازگشت، آثار فرهنگی متنوعی را در پی داشت؛ لذا می توان عصر کنونی را عصر پیدایش کتب متنوع در حوزه حدیث برشمرده که عالمان، علاوه بر تدوین کتب جامع مصطلح الحدیث، به تألیف کتابهایی مستقل در شعبه های مصطلح الحدیث پرداختند.

در دسته اول کتب زیر را می توان برشمرد:

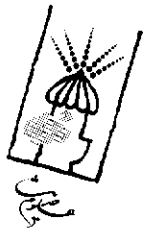
۵۶. ۱۲۰ سؤال و جواب فی مصطلح الحدیث و علومه، (و هو کتاب دلیل ارباب الفلاح لتحقيق فی الاصطلاح)، العلامة الشیخ حافظ احمد الحکمی (۱۳۴۲ - ۱۳۷۷ق)، قاهره، دار الحرمین، چاپ اول، ۱۴۱۹ق / ۱۹۹۹م.

نویسنده کتاب، شیخ حافظ بن احمد بن علی الحکمی از علما ادب حیزان (بین حجاز و یمن) است. این کتاب در حقیقت برگرفته از کتاب ۲۰۰ سؤال و جواب فی العقیده الاسلامیه است که بخش تحقیق دار الحرمین ۱۲۰ سؤال آن را جداگانه چاپ و تحقیق کرده است. در این کتاب در تمام زمینه های علم مصطلح الحدیث اهل سنت، سؤال و جواب با ذکر منبع و مصدر جواب آمده است. پاسخ سؤالات گاه کوتاه و گاه چون مطلب، کلی بوده است، به تفصیل آمده است، به طوری که چند صفحه برای یک سؤال اختصاص یافته است. از نمونه سؤالیهای این کتاب می توان مورد زیر را ذکر کرد:

سؤال ۴۸: «ما حکم مرسل الصحابی؟»

ج - قال النووی - رحمه الله - «ما تقدم من الخلاف فی المرسل کله فی غیر مرسل الصحابی: اما مرسل الصحابی کاخباره عن شیء فعله النبی (ص) او نحوه مما یعلم انه لم یحضره لصغر سنه او لتاخر اسلامه او غیر ذلك، فالمذهب الصحیح المشهور الذی قطع به جمهور اصحابنا و جماهیر اهل العلم انه حجة، و اطبق المحدثون المشترطون للصحیح القائلون بان المرسل لیس بحجة علی الاحتجاج به و ادخاله فی الصحیح، و فی صحیح البخاری و مسلم من هذا ما لایحصی».

۵۷. قواعد فی علوم الحدیث، ظفر احمد بن لطیف العثماني التهانوی (۱۳۱۰ - ۱۳۹۴ق)، تحقیق و تعلیق: عبدالفتاح ابوغدة، حلب، مکتب المطبوعات الاسلامیه، چاپ اول، هند، ۱۳۴۸ق / ۱۹۳۰م؛ چاپ پنجم، ریاض، ۱۴۰۴ق / ۱۹۸۴م.

کتاب مطالب و مباحث را به طور تحلیلی بحث و بررسی کرده و شامل مطالب زیر است :

مقدمه : المبادئ و الحدود (تعريف علم الحديث رواية و دراية - فايده و موضوع آن).
حدود الفاظ تستعمل فى هذا العلم (حديث - اثر - متن - سند - اسناد - مسند - مسند - محدث - حافظ - حجة - حاكم). انواع الحديث (صحيح - حسن - ضعيف - متواتر - مشهور - آحاد - مستفيض - عزيز - غريب - مسند - متصل - مرفوع - معنعن - معلق - منقطع - مرسل - مدرج - مسلسل - مصحف - محرف - موقوف - مقطوع - معضل - مدلس - شاذ - محفوظ - منكر - معروف - موضوع - متروك - معلل - مضطرب - مقلوب - مزيد - مهمل - شاهد - متابع - اعتبار - محكم - مختلف الحديث - ناسخ و منسوخ - طبقه - صحابى - تابعى - مخضرم).

الفصل الاوّل: فى ان التضعيف و التوثيق للرجال و التصحيح و التحسين للاحاديث امر اجتهادى. الفصل الثانى: فى بيان ما يتعلق بالتصحيح و التحسين من قواعد مهمة و اصول.

الفصل الثالث: فى حكم العمل بالحديث الضعيف فى فضائل الاعمال. الفصل الرابع: فى حكم الرمغ و الوقف و الوصول و القطع، و فى حجية اقوال الصحابة و اجلّة التابعين و فى حكم الزيادة من الثقة. الفصل الخامس: فى احكام المرسل من الاحاديث و الاخبار و المدلس منها و المعلق و المنقطع و المعضل. الفصل السادس: فى المضطرب و احواله. الفصل السابع: فى اصول الجرح و التعديل و الفاظهما و اسباب الجرح.

فائدة: ... ذكر الفاظ التوثيق من المرتبة الاولى حتى الثالثة و انها يحتج باهلل.

ذكر الفاظ الجرح و مراتبها و حكم من وُصف بها.

تنبیه: ۲. فى الفرق بين قولهم حديث منكر و منكر الحديث و يردى المناكير.

۴. تضعيف الراوى قد يكون بالنظر عن هو اقوى منه و نماذج من ذلك.

۶. فى بيان المراد من قولهم فى الراوى و ليس مثل فلان.

۷. لا يلزم من قولهم: (انكر ما رواه فلان كذا) ضعف الحديث او ضعف راويه

و بعض النماذج .

٨ . قولهم فى الراوى : له اوهام ، او يهيم فى حديثه او يخطىء فيه ، لا ينزله عن درجة الثقة و شرح ذلك

٥٨ . الموجز فى مصطلح الحديث، موسى النوى العربى، دمشق، مكتبة الغزالي، چاپ اول، ١٤١٧ق / ١٩٩٦م .

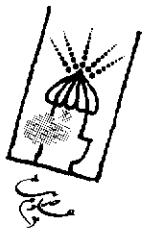
كتاب در قطع كوچك در ٩٦ صفحه شامل مطالب زير است :

الباب الاول: تعريف عام بمصطلح الحديث . الباب الثانى : فى علوم رواة الحديث ، (صفة الرواة، الجرح و التعديل و مراتبه و مصادره) .

الباب الثالث : فى علوم رواة الحديث (آداب طالب الحديث و المحدث و كيفية السماع و تحملها) . الباب الرابع : فى علوم الحديث من حيث القبول او الرد (صحيح - حسن - ضعيف - موضوع - علامات وضع و ...) . الباب الخامس : فى علوم المتن (قدسى - مرفوع - موقوف - مقطوع - غريب - ناسخ و منسوخ - مختلف الحديث او مشكله - محكم الحديث) الباب السادس : فى علوم السنه : ١ . من حيث الاتصال (متصل - مسند - معنعن - مؤنن - مسلسل - العالى - النازل - المزيد) ؛ ٢ . من حيث الانقطاع (منقطع - مرسل - معلق - معضل - مدلس - المرسل الخفى) . الباب السابع : فى العلوم المشتركة بين السند و المتن ؛ تفرد الحديث (غريب - افراد) ، تعدد رواة الحديث (متواتر - مشهور - مستفيض - عزيز - تابع - شاهد) ، اختلاف رواة الحديث (زيادة الثقات - شاذ - محفوظ - منكر و معروف - مضطرب - مقلوب - مدرج - مصحف - المعل او المعلن)

٥٩ . اسئلة و اجوبة فى مصطلح الحديث، مصطفى بن العَدوى، رياض، دار المسلم للنشر و التوزيع، چاپ اول، ١٤١٤ق .

كتاب شامل ١٧٥ سؤال و جواب در زمينه مصطلح الحديث است . سوالات كتاب پيرامون : اين موضوعات است : اهمية علم الحديث ، معنى سند و متن ، اقسام الحديث

بالنسبة لعدد الطرق، المتواتر، آحاد (مشهور - عزيز - غريب)، اقسام الحديث صحة و متناً، المستدرک و المستخرج، مراتب الحديث الصحيح، المجهول و المختلط، الفرق بين المسانيد و المعاجم و السنن، الحديث الموضوع، حسن، ضعيف (منقطع - مغلوب - مدلس - مقطوع)، المعلق - مسند، متصل، مرفوع، موقوف، تدليس (في الاسناد - التسوية - الشيوخ - العطف)، العنعنات في الصحيحين، المدرج - المعضل، المضطرب، الشاذ، المنكر، علل، تفرد، اعتبار، متابع، شاهدانواع تحمل الحديث، الاسناد العالی و النازل، ناسخ و منسوخ، مخضرم، تابعی، صحابی، المؤلف و المختلف

٦٠. دراسات في علوم الحديث، محمد عوض الهزايمة (مدرس في كلية الخوارزمية، عمان - اردن)، تقديم: الدكتور امين القضاة، عمان، دار عمار، چاپ دوم، ١٤١١ق / ١٩٩١م.

مطالب كتاب به اين شرح است: معاني مصطلحات علوم الحديث، مكانة النسبة النبوية و اهميتها، شروط الحديث الصحيح، شروط الحديث الحسن، تمييز بين القرآن الكريم و الحديث القدسي، تميز بين الحديث القدسي و الحديث النبوي، انواع الضعف و سبب ضعف كل نوع علم الجرح و التعديل

در پایان کتاب ٢٩ سؤال گزیده ای و نه سؤال تشریحی مطرح شده است. کتاب برای دانشجویان دانشکده های اردن نوشته شده است.

٦١. التمهيد في علوم الحديث، الدكتور همام عبد الرحيم سعيد، عمان، دارالفرقان، ١٩٩٢م.

مطالب كتاب شامل اين عناوين است:

الوحدة الاولى: تعريف بالحديث و السنة و السنه و المتن و الصحابي و التابعي.
الوحدة الثانية: تعريف بعلوم الحديث و نشاتها و تطورها و الكلام عن الكتابة و التدوين و التصنيف و الرواية باللفظ و الرواية بالمعنى. الوحدة الثالثة: المتواتر و الاحاد و الاسناد

العالی و الاسناد النازل و المرفوع و الموقوف و المقطوع . الوحدة الرابعة :
 الوحدة الخامسة : الحديث الصحيح و اهم كتب الصحة . الوحدة السادسة : تعريف
 الحديث الحسن . الوحدة السابعة : تعريف الحديث الضعيف و انواعه و حكم الاحتجاج
 به . الوحدة الثامنة : تعريف الموضوع و اسباب الوضع . الوحدة التاسعة : الجرح و التعديل
 و اهمية و كيفية معرفة العدالة و الجرح .

۶۲ . نکت علی نزهة النظر فی توضیح نخبة الفكر للحافظ ابن حجر العسقلانی، علی
 بن حسن بن علی بن عبد الحمید الحلبي الاثری، الرياض، دار ابن الجوزی، چاپ سوم،
 ۱۴۱۶ق / ۱۹۹۵م .

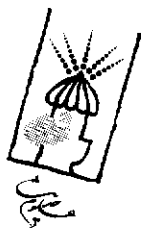
مؤلف در مقدمه کتاب چنین آورده است : « ... جد العزم منی علی تحقیق «النزهة» و
 تنقیحها و ضبط نصها و تجویدها ... » .

۶۳ . تاملات فی الحديث عند السنة و الشيعة، تألیف : زکریا عباس داود، بیروت،
 دار النخيل، چاپ اول، ۱۴۱۶ق / ۱۹۹۵م .

مؤلف که خود شیعی مذهب است به بحثی تطبیقی پیرامون حدیث شیعه و اهل سنت
 پرداخته است . بعضی از مطالب کتاب عبارت است از :

السنة عند الفقهاء و المحدثين الشيعة و السنة، الحديث و معانيه اللغوية و
 الاصطلاحية، الفرق بين الحديث و الخبر و الاثر، الحديث فی اصطلاح محدثی الشيعة،
 الفرق بين القرآن و السنة، دليل حجیة السنة (من القرآن و العقل) . الفصل السادس : تعريف
 علم الحديث درایة، سند، متن، اقسام الحديث عند السنة و الشيعة، صحيح، حسن،
 موثق، ضعيف، انواع الضعيف (معلق - مرسل - مقطوع - معضل - مدلس - مضمهر - معلل -
 مضطرب - مقلوب - متروك - منكر) .

این کتاب پژوهش ارزشمندی در زمینه حدیث مقارن است .

۶۴. تيسير علوم الحديث للمبتدئين، مع تدريبات عملية تعين الطالب على ممارسة هذا العلم، ابو عبد الرحمن عمر و عبد المنعم سليم، دبی، مكتبة الصحابة؛ قاهره، مكتبة ابن تيمية، چاپ اول، ۱۴۱۷ق / ۱۹۹۷م.

مطالب كتاب شامل اين عناوين است:

القسم الاول: مذكرة اصول الحديث للمبتدئين؛ تعريف علم الحديث، حديث، خير، اثر، حديث صحيح، عدالت و ضبط، اول من جمع الحديث الصحيح... الحديث الحسن و الضعيف، اقسام الضعيف: ۱. الحديث الضعيف بسبب السقط عن السند (مرسل - منقطع - معضل - معلق - مدلس) ۲. الضعيف بسبب الطعن في عدالة الراوي (موضوع - متروك) ۳. الضعيف بسبب الطعن في ضبط راويه (منكر - مدرج - مختلط - مزيد - مقلوب - مضطرب - معلل - مسلسل - مرفوع - موقوف - مقطوع).

القسم الثاني: مذكرة الجرح و التعديل.

القسم الثالث: مذكرة علل الحديث للمبتدئين؛ حدّ الحديث المعلل، اقسام العلل، العلة بين الفقهاء و المحدثين، مراحل دراسة السند، انواع الاختلاف بين الرواة (۱). في وقف الحديث و رفعه ۲. في وصل الحديث و ارساله ۳. في ابهام راو و تعريفه). الاختلاف على راو في: ۱. السند على وجهين او وجوه عدة ۲. تصريح احد الرواة بالسماع من شيخه ۳. اسم شيخه و في متن الحديث ۴. زيادة في متن الحديث ۵. زيادة في سند الحديث ۶. لفظه من الفاظ الحديث ۷. متن الحديث و حكمه الشرعي ۸. مخرج الحديث.

اجناس العلل. . تدريبات عملية على دراسة الاسانيد و اكتشاف العلل (۱۶ تمرين)

مؤلف ابتدا در مورد هر حديث تعريف آن را ذکر می کند، سپس مثالی در آن زمينه می آورد و اگر توضیحی افزون بر تعريف لازم باشد بيان می کند و آن گاه به حکم احتجاج به آن حديث می پردازد و در پايان هر مبحث نیز سؤالاتی می آورد. از جمله تدريبات می توان «التدريب الاول» را ذکر کرد:

اخرج ابن ابی عاصم في «السنة» (۶۴) و ابن ماجة (۳۹۹۳) حديثاً من طريق

هشام بن عمار، عن الوليد بن مسلم، عن الازاعى، عن قتادة، عن انس مرفوعاً:

ان امتى ستفترق على اثنين وسبعين، كلها فى النار الأ واحدة وهى الجماعة
واخرج ابو القاسم الاصبهانى فى «الحجة فى بيان المحجة» (١٨) من طرق عن
جماعة عن الازاعى، حدثنى زيد الدقاشى، عن انس به.

منهم: معاوية بن صالح، و ابو اسحاق الفزارى، و عيسى بن يونس.

* اكتشف العلة فى سند هذا الحديث، و رجّع الوجه المحفوظ

* الجواب:

لو نظرنا فى السندين المذكورين، لوجدنا أنه قد اختلف فى رواية هذا الحديث على
الازاعى، فالسند الاول ظاهره الصحة. ولكن يبقى الاختلاف على الازاعى فيه.
و الوليد بن مسلم من اصحاب الازاعى، ولكنه قد خولف فى سنده عن
الازاعى، خالفه الاكثر و الاتقن، فلاشك أن روايتهم هى الاصح.

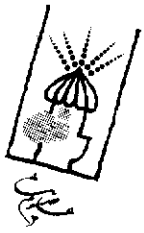
ولكن يرد هنا: ان الوهم فى السند الاول قد يكون من هو دون الوليد بن مسلم،
الا و هو هشام بن عمار، فانه كان قد تغير، و كان يلحق فيتلحق، و قد انكر عليه
غير حديث اخطأ فيه، فالحمل عليه فى هذا الوهم اولى من الحمل فيه على الثقة
الضابط و من هنا يتضح لنا: ان السند الاول شاذ و ان الوجه المحفوظ عن
الازاعى هو الوجه الثانى، و هو معلول بضعف يزيد الرقاشى.

٦٥. معجم مصطلحات الحديث، سليمان مسلم الحرش، حسين اسماعيل الجمل،

الرياض، مكتبة العبيكان، چاپ اول، ١٤١٧ق / ١٩٩٦م.

شيوه مؤلفان چنين است كه هر اصطلاحى را كه تعريف مى كنند در پاورقى نام كتابها
و شماره جلد و صفحات آن را كه اصطلاح در آن تعريف شده است ذكر مى كنند. مثلاً در
صفحه ٦٦ تحت عنوان شاهد چنين آمده است:

هو الحديث المشارك لحديث آخر فى اللفظ و المعنى فقط مع الاختلاف فى

الصحابی، فالفرق بین الشاهد و المتابع اختلاف الصحابی فی الشاهد و اتحادہ فی المتابع علی الاصح .

آن گاه در پاورقی آمده است :

علم الحديث : ابن صلاح : الباعث الحثيث : ابن كثير، المقنع : ابن ملقن، التقييد و الايضاح : عراقى، النكت على كتاب ابن الصلاح : ابن حجر، فتح المغيث : السخاوى، تدريب الراوى : السيوطى، قفوالاثر : ابن الخنبلى، اليواقيت و الدرر : المناوى، توضيح الافكار : الصنعانى . اين موارد همراه با شماره صفحات كتب آمده است .

اين كتاب شامل ۶۵ اصطلاح است و در پايان مختصرى از زندگى ۲۸ تن از اعلام مصنفين ذكر شده است .

۶۶ . الاجتهاد فى علم الحديث و اثره فى الفقه الاسلامى، الدكتور على تايه بقاعى، بيروت، دار البشائر الاسلاميه، چاپ اول، ۱۴۱۹ق / ۱۹۹۸م .

اين كتاب رساله دكتورى مؤلف است كه در سال ۱۴۱۸ق / ۱۹۹۷م از آن دفاع شده است .

كتاب با تفریظ دكتور نور الدين عتر (استاد راهنما) و دكتور وهبة زحيلي (استاد مناقش) و دكتور كامل موسى (استاد مناقش) آغاز مى شود .

بعضى از مطالب كتاب عبارت اند از : التمهيد : توضيح معانى الاجتهاد و الحديث و الفقه .

الباب الاول : الاجتهاد المتعلق بالسند (جرح و تعديل - رواية المجهول - رواية اصحاب البدع - الحديث المرسل - المدلس) . الباب الثانى : الاجتهاد المتعلق بالمتن (غرب الحديث - مختلف الحديث - الناسخ و المنسوخ) . الباب الثالث : الاجتهاد فى العلوم المشتركة بين السند و المتن (زيادات الثقات - الحديث المعلى) .

كتيبى كه از اين پس به معرفى آن ها مى پردازيم مربوط به قرن چهاردهم است ، ولى چون تاريخ تاليف كتب و تاريخ تولد و يا احتمالاً وفات مؤلفين مشخص نبوده است به

صورت مجموعه ای یکجا عرضه می شود:

۶۷. اصول علم الحديث بين المنهج و المصطلح، الدكتور ابولبابه الطاهر صالح حسين التونسى (ت ۱۹۴۰م)، دارالمغرب الاسلامى، چاپ اول، ۱۹۹۷م.
کتاب شامل این مطالب است: نظرات حول مصطلحات حدیثیه، کتابه الحدیث النبوی الشریف، حجیه خبر الواحد و وجوب العمل به، الوضع فی الحدیث.

۶۸. معجم مصطلحات الحديث و لطائف الأسانید، الدكتور محمد ضیاء الرحمن الاعظمی (الاستاذ بجامعة الاسلامیة بالمدينة المنورة)، الرياض، مكتبة اضواء السلف، چاپ اول، ۱۴۲۰ق / ۱۹۹۹م.

مؤلف تحت هر اصطلاح، تعریفی را که خود ذکر می کند یا از اقوال علمای گذشته برگزیده است با ذکر منبع بیان می کند و به اختلاف اقوال نیز می پردازد. مثلاً در ص ۱۹۸ (حرف شین) تحت عنوان «الشاذ» ابتدا به تعریف این اصطلاح از معرفة علوم الحديث به نقل از شافعی می پردازد. سپس تعریف ابن کثیر را نقل می کند. آن گاه به مناقشه و بررسی تعریفها می پردازد و در پایان رای و نظر بهتر را ذکر می کند. کتاب شامل ۲۹۵ اصطلاح است.

۶۹. رسالة في علوم الحديث و اصوله، كمال الدين الطائى، مقدمه: محمد خليفه التونسى، بغداد، مطبعة سلمان الاعظمى، ۱۳۹۱ق / ۱۹۷۱م.

کتاب از دو قسمت کاملاً مجزا تشکیل شده است. در قسمت اول (ص ۱ - ۵۳) تنها مباحث صحاح سند و ویژگیهای آن، کثرت روایت و حکم روایت به معنا در حدیث آمده است.

قسمت دوم کتاب یک دوره مصطلح الحدیث است که انواع اصطلاحات حدیثی را به اختصار تعریف می کند و گاه برای آنها به ذکر مثال می پردازد. این مطالب در کتب دیگر

كمتز دیده می شود. (برای نمونه: ص ١٠٨ تعريف حديث مسلسل و مثال های آن، ص ٧٥ حديث ضعيف و معرفى اضعف اسانيد، ٧٩ معرفى حديث مرسل و بيان مراتب اعتبار مراسيل بترتيب).

٧٠. علوم الحديث و مصطلحه، دكتر صبحى صالح، بيروت، دار العلم للملايين، چاپ هجدهم، ١٩٩١م.

مباحث كتاب به اين شرح: الباب الاول: تاريخ الحديث

الفصل الاول: الحديث و السنة و اصطلاحات اخرى. الفصل الثالث: الرحلة فى طلب الحديث. الفصل الرابع: دور الحديث و القاب المحدثين. الفصل الخامس: تحمل الحديث و صورته. الباب الثانى: التصنيف فى علوم الحديث. الفصل الاول: علم الحديث رواية و دراية

الفصل الثانى: كتب الحديث رواية و مراتبها. الفصل الثالث: شروط الراوى.

الباب الثالث: مصطلح الحديث

الفصل الاول: اقسام الحديث. الفصل الثانى: الحديث الصحيح. الفصل الثالث: الحديث الحسن، القاب تشمل الصحيح و الحسن. الفصل الرابع: الحديث الضعيف. الفصل الخامس: القسم المشترك بين الصحيح و الحسن و الضعيف. الفصل السادس: الموضوع و اسباب الوضع. الفصل السابع: الحديث بين الشكل و المضمون.

الباب الرابع: مكانة الحديث فى التشريع و اللغة و الادب

الفصل الثانى: الحديث الصحيح حجة فى التشريع.

الباب الخامس: طبقات الرواة

١. ابن سعد و منهج التصنيف فى الطبقات ٢. طبقات الرواة.

٧١. لمحات فى اصول الحديث، دكتر محمد اديب صالح، بيروت - دمشق، المكتبة

الاسلامى، چاپ دوم، ١٣٩٣ ق.

کتاب شامل این عناوین است: تعریف اصول الحدیث و اهمیت آن و پیدایش آن از آغاز تا عصر حاضر به اختصار، تعاریف صحابی، تابعی، سنت، حدیث، حجیت سنت، خبر و اثر حدیث قدسی، روایت و درایت، تقسیمات حدیث به متواتر و آحاد و بررسی حجیت خبر واحد، حدیث صحیح، شرایط و مراتب صحت، بحثهای گسترده درباره حدیث حسن و ضعیف و ذکر مراتب آنها و شروط عمل به حدیث ضعیف، انواع حدیث ضعیف، مرفوع، موضوع، تحمل و ادای حدیث.

۷۲. قواعد فی علم الحدیث علی ضوء ما افاده الامام الفقیه الشیخ اشرف علی التهانوی، حبیب احمد الکیرانوی، مکتب الدراسات و البحوث العربیة و الاسلامیة، بیروت، دار الفکر العربی، چاپ اول، ۱۹۹۰ م.
کتاب در ده فصل تنظیم شده است:

الفصل الاول: فی ان تضعیف الرجال و توثیقهم و تصحیح الاحادیث و تحسینها امر اجتهادی و لكل وجهة. الفصل الثانی: فی بیان ما یتعلق بالتصحیح و التحسین من قواعد مهمة و اصول. الفصل الثالث: فی حکم العمل بالضعیف و شرائطه اذا لم یرو الامن وجه واحد.

الفصل الرابع: فی حکم الرفع و الوقف و الوصل و القطع. الفصل الخامس: فی احکام المرسل من الاحادیث و الاخبار المدلس منها و المعلق و المنقطع و المعضل. الفصل السادس: فی المضطرب و هو الذی یروی علی اوجه مختلفة. الفصل السابع: فی اصول الجرح و التعدیل و الفاظهما و اسباب الجرح

۷۳. القواعد الاساسیة فی علم مصطلح الحدیث، محمد بن علوی المالکی الحسنی، بیروت، دار الفکر، چاپ اول، ۱۳۷۹ ق؛ چاپ ششم، جده، ۱۴۰۲ ق.
این کتاب تلخیص کتاب المنهل اللطیف فی اصول الحدیث است - که توضیح و معرفی آن پس از این کتاب خواهد آمد - و در حکم یک کتاب درسی ساده یا فهرستی بر

مباحث مصطلح الحدیث است که بسیار زیبا طراحی و تألیف شده است. مباحث مختصر و مفید و انشا روان و قابل فهم برای مبتدیان فن است. کتاب در قطع کوچک در ۸۵ صفحه چاپ شده است.

۷۴. المنهل اللطیف فی اصول الحدیث، محمد بن علوی المالکی الحسنی، بیروت، دار الفکر، چاپ سوم، ۱۳۶۸ق / ۱۹۷۸م.

کتاب شامل این مطالب است: یک دوره مطالب مصطلح الحدیث و کلیاتی در حوزه تدوین حدیث، کتابشناسی حدیث، محدثان اولیه، کبار صحابه، قواعد جرح و تعدیل با تقسیماتی جدید و ابتکاری، تبیین احکام ضعیف، مرسل، معلق و ارزش هر نوع از اقسام حدیث. نویسنده با نوعی بینش اصولی و فقهی وارد مباحث مصطلح الحدیث و علم الحدیث شده است. کتاب از نظر بیان مثالهای متنوع، خوب و قابل استفاده است. این پژوهش، تفصیل کتاب قبل است که در ۳۲۰ صفحه به چاپ رسیده است.

۷۵. الحدیث النبوی، مصطلحه، بلاغته، کتبه، محمد الصباغ، بیروت، المکتب الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۰۱ق / ۱۹۸۱م.

برخی از ابواب کتاب عبارت اند از: باب اول: موقعیت سنت در اسلام. باب سوم: مصطلح الحدیث، تعریف اصطلاحات الولیه تحمل حدیث و طرق آن، تعریف انواع حدیث از متواتر و واحد تا صحیح و حسن و اقسام ضعیف، اقسام مشترک به اختصار. باب چهارم: جعل در حدیث و آغاز پیدایش آن. باب پنجم معرفی انواع کتب حدیث (جوامع - مسانید - معاجم - مستخرجات - مستدرکات ...).

۷۶. قواعد اصول الدین، دکتر احمد عمر هاشم، بیروت، دار الکتب العربی،

برخی از مطالب کتاب چنین است :

تعریف علم الحدیث و مهم ترین اصطلاحات حدیثی، تقسیم حدیث به صحیح، حسن و ضعیف و انواع حدیث ضعیف تقسیم حدیث به اعتبار طرق آن (متواتر و آحاد)، انواع مشترک حدیث در صحیح و حسن و ضعیف، انواع روایات و حکم هر نوع، ناسخ و منسوخ در حدیث، صحابه

۷۷. تاریخ فنون الحدیث، محمد عبد العزیز الخولی، شیخ خلیل المیس، بیروت، دار القلم، چاپ اول، ۱۹۸۴ م.

جایگاه سنت در قرآن، مصطلح الحدیث، تخریج الحدیث، غریب الحدیث، جرح و تعدیل، و ناسخ و منسوخ از عناوین این کتاب است.

۷۸. منهج النقد فی علوم الحدیث، الدكتور نور الدین عتر، بیروت - دمشق، دار الفكر المعاصر، چاپ سوم، ۱۴۱۲ ق / ۱۹۹۲ م.

کتاب در هفت باب و یک خاتمه نگارش یافته است :

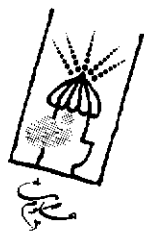
الباب الاول: فی التعریف العام بمصطلح الحدیث. الباب الثانی: فی علوم رواة الحدیث.

الباب الثالث: فی علوم رواة الحدیث. الباب الرابع: فی علوم الحدیث من حیث القبول او الرد.

الباب الخامس: فی علوم المتن. الباب السادس: فی علوم السند. الباب السابع: فی علوم الحدیث المشتركة بین السند و المتن.

۷۹. اصول الحدیث علومه و مصطلحه، دکتر محمد عجاج الخطیب، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ ق / ۱۹۹۷ م.

کتاب شامل این مباحث است: معنای سنت در لغت و اصطلاح فقها و محدثین و

علمای اصول، حدیث، خبر، اثر، متن، سند، جایگاه سنت در شریعت، تحمل حدیث، علم تاریخ روایات، جرح و تعدیل، غریب الحدیث، مختلف الحدیث، علل الحدیث، ناسخ و منسوخ، مصطلح الحدیث، اقسام حدیث (صحیح - حسن - ضعیف و انواع هر یک)، صحابه، تابعین و طبقات آنها، حدیث موضع، آداب روایت حدیث، القاب اهل حدیث.

۸۰. مهمات علوم الحدیث، دکتر ابراهیم بن علی آلکلیب، الرياض، دار الوراق،

۱۴۱۹ق.

کتاب شامل تعریف مصطلح الحدیث و سیر تاریخی تدوین آن تا عصر حاضر، تقسیم حدیث به واحد و متواتر، تقسیمات واحد به صحیح و حسن و ضعیف، بررسی دقیق اقسام ضعیف با مثال برای هر نوع و بیان حکم هر یک، و آداب تحمل طبقات صحابه است.

۸۱. مصطلح الحدیث و اثره علی الدرس اللغوی عند العرب، الدكتور شرف الدین

علی الراجحی، بیروت، دار النهضة العربية، چاپ اول، ۱۹۸۳ م.

فصلهای کتاب عبارت اند از:

الفصل الاول: آداب المحدث و اللغوی. الفصل الثاني: طرق الاخذ و التحمل عند

المحدثین و اللغویین؛ السند، الاسناد، تقسیمات حدیث (صحیح - حسن - ضعیف - طرق

اسناد - مسند - مرفوع - موقوف - مقطوع - مرسل - منقطع - معضل - مدلس). الفصل

الرابع: الجرح و التعدیل عند المحدثین و اللغویین. الفصل الخامس: التصحیف و

التعریف عند المحدثین و اللغویین.

الفصل السادس: ... الموضوع من الحدیث، علامات الوضع فی السند، علامات

الوضع فی المتن، الفصل السابع: المصنفات الجزئية و الخاصة عند المحدثین و

اللغویین؛ غریب، مستدرک، مستخرج، جزء.

۵۲. مصطلح الحديث و رجاله، الدكتور حسن محمد مقبولی الاهول، صنعا - یمن،
مکتبة الجيل الجديد، چاپ دوم، ۱۴۱۰ق / ۱۹۹۰م.

این کتابی مختصر است که جهت دانشجویان شریعت دانشگاه صنعا و دانشکده
شریعت و قانون نوشته شده و شامل مطالب زیر است:

تعریف حدیث، خبر، اثر و تفاوت بین آنها و ذکر مثال برای هر یک، حدیث قدسی
و تفاوت آن با قرآن و حدیث نبوی، سنت، تعریف و اقسام آن و معانی سنت از نظر
محدثین و اصولیین و فقها، جایگاه سنت در قرآن و حجیت آن، تعریف بعضی از
اصطلاحات محدثین، تعریف علم الحدیث و روایت و اقسام آن، طرق تحمل حدیث،
علم درایة الحدیث، متواتر و آحاد و انواع آن، صحیح، حسن، ضعیف و اقسام آن،
طبقات روایات، جرح و تعدیل.

۸۳. علوم الحدیث، محمد علی قطب، بیروت، دارالحدیث للطباعة و النشر و
التوزیع، چاپ سوم، ۱۴۰۷ق.

کتابی است مختصر در ۱۱۵ صفحه در قطع کوچک و شامل مباحث زیر:
حدیث، سنت، طلب الحدیث، رحلات، محدث، حافظ، حجة، تلقی حدیث،
طبقات الروایات، جرح و تعدیل، اقسام الحدیث (صحیح - حسن - ضعیف). موضوع.
این کتاب با نام مختصر علوم الحدیث توسط دار القلم در بیروت و به سال ۱۴۰۷ق /
۱۹۸۷م برای سومین بار به طبع رسیده است.

۸۴. علوم الحدیث، دکتر عبد الکریم زیدان و دکتر عبد القهار داود عبد الله، بغداد،
مطبعة عصام، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق / ۱۹۸۸م.

کتاب شامل این مباحث است:

تعریف علوم الحدیث و اهمیت آن، تعریف سنت و ارتباط آن با قرآن، حدیث،
خبر، اثر سنت، بدعت، حدیث قدسی، اقسام حدیث، صحیح، حسن، ضعیف، متواتر

وآحاد، علم الاسناد، اهمية الاسناد، شروط راوى، وضع در حديث.

٨٥. دراسات فى علوم الحديث، الدكتور اسماعيل سالم عبد العال، قاهره، دار الهداية، چاپ اول، ١٤٠٧ق / ١٩٨٧م.

برخى مطالب كتاب عبارت اند از:

التمهيد فى التعريف بالسنة و الحديث و اصطلاحات اخرى . الفصل الاول: حجية السنة و منزلتها التشريعية . الفصل الثالث: علوم الحديث رواية . الفصل الرابع: علوم الحديث دراية اولاً: علم مصطلح الحديث ؛ طرق نقل الحديث و تحمله، انواع الحديث: القسم الاول: الحديث من حيث الصحة و الضعف، اقسام الضعيف ؛ القسم الثانى: و هو ما ينشأ بسبب الطعن فى عدالة الراوى و ضبطه .

٨٦. الوسيط فى علوم و مصطلح الحديث، الدكتور الشيخ محمد بن محمد ابو شهبه، جدة، عالم المعرفة، چاپ اول، ١٤٠٣ق / ١٩٨٣م.

كتاب شامل اين مباحث است:

شرح القاب المحدثين، الحديث القدسى و الفرق بينه و بين القرآن، الحديث القدسى و الحديث النبوى، علم الحديث رواية و دراية، الاسناد المتصل الصحيح، شروط الراوى فى الاسلام، الفرق بين عدل الرواية و عدل الشهادة، طرق التحمل و طرق الاداء، الاسناد العالى و النازل، كتابة الحديث و ضبطها و صفة روايتها، اقسام الحديث فى اصطلاح العلماء من حيث: ١ . عدد رواته ٢ . نسبه الى قائله ٣ . القبول و الرد، الحديث الموضوع .

٨٧. الموجز فى مصطلح الحديث، الدكتور عبدالسلام محمود ابوناجى، الجامعة المفتوحة، ١٩٩٦م.

كتاب شامل اين عناوين است:

التمهيد (تعريف مصطلح الحديث، انواع علم الحديث، حديث، سنت و اقسام آن - متواتر و آحاد - و اقسام هر يك). الفصل الاول: في الحديث المقبول (صحيح - حسن). الفصل الثاني: في الحديث المرذود ١ - فيما كان سبب ضعفه عدم اتصال السند؛ ٢ - ما كان سبب ضعفه غير عدم اتصال السند. الفصل الثالث: في انواع من الحديث مشتركة بين المقبول و المرذود. الفصل الرابع: في طرق تحمل الحديث و ادائه. الفصل الخامس: في تعديل الرواة و تجريحهم.

نویسنده در پایان نیز در حدود ۳۶ صفحه به سؤالاتی پیرامون مطالب کتاب پرداخته و پاسخ پرسشها را ذیل هر یک نگاشته است.

۸۸. الموجز في علوم الحديث، الدكتور مساعد مسلم آل جعفر، بغداد: دار الرسالة للطباعة، ۱۹۷۸ م.

مطالب کتاب عبارتند از:

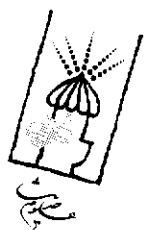
اساليب رواية الحديث، المصطلحات المتداولة في علم الحديث، اقسام الحديث، مباحث متعلقة بعلوم الحديث، استخراج، استدراك، الجرح و التعديل، طبقات الرواة.

۸۹. النخبة النبهانية شرح المنظومة البيقونية في علم مصطلح الحديث، محمد بن خليفة بن حمد التبهاني الطائي المالكي الملكي الاشعري، تحقيق: خالد عبد الفتاح شبل ابو سليمان، بيروت، مؤسسة الكتب الثقافية، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق / ۱۹۹۵ م.

۹۰. الايضاح في علوم الحديث و الاصطلاح، دكتور مصطفى سعيد الخن و دكتور بديع السيد اللحام، بيروت، دار الكلم الطيب، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق / ۱۹۹۹ م.

کتاب در بر گیرنده این مباحث است:

التمهيد: ١ . التعريف بعلم اصول الحديث و اهميته ٢ . مكانة السنة النبوية و حجيتها

۳. تنوع علوم الحديث و الحديث المتواتر .

انواع الحديث الرئيسية (صحيح - حسن - ضعيف) . الانواع المشتركة بين الصحيح و الحسن و الضعيف .

انواع الحديث الضعيف ، انواع الحديث و اعلمه من حيث التفرد و معرفة الزيادات ، من اللطائف الاسنادية (معنعن - مؤنن - مسلسل - على و نازل) .

من علوم متن الحديث (غريب الحديث - فقه الحديث - مختلف الحديث - مشكل الحديث - ناسخ و منسوخ - مصحف - محرف) .

اهلية التحمل و الاداء و طرقهما .

۹۱ . المختصر الوجيز في علوم الحديث ، الدكتور محمد عجاج الخطيب ، بيروت ،

مؤسسة الرسالة ، چاپ سوم ، ۱۴۰۷ق / ۱۹۸۷م .

برخی از عناوين موضوعات كتاب به اين شرح است :

التمهيد : مدخل الى السنة ، علوم الحديث ، مصطلح الحديث . الباب الرابع : حديث صحيح ، حسن ، ضعيف ، المشترك بين الصحيح و الحسن و الضعيف ، الموقوف و المقطوع ، الصحابة التابعون ، آداب رواية الحديث و مجالسه ، القاب اهل الحديث ، الخبر الموضوع .

۹۲ . المدخل الى علوم الحديث ، على بن ابراهيم حشيش الستاموني الاثرى ، مصر ،

مكتبة الايمان ، چاپ اول ، ۱۴۱۸ق / ۱۹۹۷م .

چنان كه مؤلف در مقدمه آورده است ظاهراً چون فردى به نام عبد المجيد محمد صالح ، كتابى با عنوان صواعق الحق المرسله در طعن و جرح صحيح بخارى و تشكيك در صحت آن مى نگارد ، عده اى از مؤلف مى خواهند تاردى بر آن كتاب بنويسد .

مطالب كتاب شامل : تعريف و موضوع و نتيجه علم الحديث ، فضيلت علم حديث و واضع آن ، حكم علم الحديث ، مسائل علم الحديث و شرف علم الحديث است .

۹۳. اصول الحديث النبوی علومه و مقایسه، الدكتور الحسينى عبد المجيد هاشم، قاهره، دار الشروق؛ بيروت، چاپ سوم، ۱۴۰۸ق / ۱۹۸۸م.
 كتاب شامل اين مطالب است :

مکانة السنة فى التشريع الاسلامى، حديث، خبر، اثر، متواتر، آحاد، شروط راوى، حديث صحيح، اقسام حديث، معرفة صفة من تقبل روايته و من ترد روايته، اقسام طرق نقل الحديث و تحمله، آداب طالب الحديث، معرفة الصحابة المكثرين، ائمة الحديث.

۹۴. السعى الحثيث فى مصطلح الحديث، محمد انور بدخشاني، كراچي، ادارة القرآن و العلوم الاسلامية، جمادى الاولى ۱۴۰۵ق.
 متن كتاب به زبان فارسى است و هر بخش شامل سؤال و جوابهاى پيرامون موضوع آن بخش.

مقدمه كتاب شامل: تعريف و موضوع و غرض مصطلح الحديث، متن، سند، اسناد، محدث، حافظ و حاكم است. دوازده كتاب در باب تنظيم شده است:
 ۱. حديث، خبر، اثر، مرفوع، موقوف، مقطوع ۲. اتصال و انفصال ۳. حديث مسند و شاذ ۴. اسباب طعن رواى ۵. اقسام حديث به اعتبار ضعف و قوت، اخبار آحاد ۶. اقسام حديث باعتبار وصوله اليها ۷. خير مقبول و اقسام آن ۸. تحمل و ضبط و اداى حديث ۹. بعضى اصطلاحات ديگر ۱۰. انواع كتب حديث از نگاه موضوع و اسلوب و ترتيب آنها ۱۱. مفهوم تخريج و بعض كتب آنها ۱۲. مراتب و طبقات روايات.
 خاتمه كتاب هم در آداب محدث و طالب حديث است. كتاب در قطع كوچك و در ۱۱۰ صفحه به چاپ رسیده است.

۹۵. المصباح فى اصول الحديث، السيد قاسم الاندجاني، مدينه، مكتبة الزمان، چاپ دوم، ۱۴۰۸ق / ۱۹۷۸م.

مؤلف کتابی در زمینه مصطلح الحدیث به زبان ترکی می نگارد و سپس همان را به زبان عربی ترجمه می کند. مطالب کتاب همان مطالب موجود در اکثر کتب مصطلح الحدیث است.

۹۶. **یانع الثمر فی مصطلح اهل الاثر**، حماد بن محمد الانصاری، مدینه، مکتبه ابن القیم، چاپ اول، ۱۴۱۴ق / ۱۹۹۳م.
کتاب شامل حدود ۱۰۶ سؤال و جواب در زمینه مصطلح الحدیث است.

۹۷. **مصطلح الحدیث**، محمد بن صالح العثیمین، قاهره، مکتبه ابن تیمیة، چاپ اول، ۱۴۱۱ق / ۱۹۹۱م.

کتاب که در ۶۴ صفحه نگاشته شده است شامل مطالب زیر است:

حدیث، خبر، اثر، حدیث قدسی، اقسام خبر. باعتبار طرق نقله (متواتر-آحاد)، شرح تعریف الصحیح لذاته، منقطع، تدلیس، مضطرب، ادراج زیاده، اختصار الحدیث، روایة الحدیث بالمعنی، موضوع، جرح و تعدیل، تعارض جرح و تعدیل، اقسام خبر باعتبار من یضاف الیه، صحابی، مخضرم، تابعی، اسناد، مسلسل، تحمل الحدیث و ادائه، کتابة الحدیث تدوین الحدیث، طرق تصنیف الحدیث، آداب العالم و المتعلم.

۹۸. **المنهج المقترح لفهم المصطلح**، دراسة تاريخية تأصيلية لمصطلح الحدیث، (و هی مقدمة تمهيدية لكتابی المرسل الحنفی و علاقته بالتدلیس)، الشریف حاتم بن عارف بن ناصر العونى، الرياض، دار الهجرة، چاپ اول، ۱۴۱۶ق / ۱۹۹۶م.
مطالب کتاب عبارت اند از:

الباب الاول: تاریخ نشأة علوم الحدیث و تطور مصطلحه

(فی عصر النبى (ص) و اصحابه - فى عصر التابعين - فى عصر اتباع التابعين - العصر الذهبى للسنة - فى القرن الرابع الهجرى). الباب الثالث: المنهج النظرى لفهم مصطلح

الحديث وبيان بطلان ما يخالفه . الباب الرابع : كتب علوم الحديث و مناهجها في فهم مصطلحه ؛ الطور الاول لكتب علوم الحديث (قبل كتاب ابن الصلاح) ؛ الطور الثاني لكتب علوم الحديث (كتاب ابن الصلاح فما بعده) . الباب الخامس : كيف نفهم مصطلح الحديث؟ (و يتضمن الخطوات العملية لفهم مصطلح الحديث) .

٩٩ . نظم الدرر في مصطلح علم الاثر، جمع و ترتيب و تحقيق : احمد فريد، دار العقيدة للتراث، ١٤١٥ ق / ١٩٩٤ م .

كتاب شامل اين مطالب است :

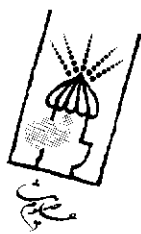
تعريف علم الحديث ، اقسام الحديث بحسب القبول و الرد ، اقسام الحديث باعتبار موطن الضعف ، اقسام الحديث باعتبار عدد الرواة ، اقسام الحديث باعتبار منتهى السند ، لطائف الاسناد (مزيد - عالي و نازل - سابق و لاحق - رواية الاقران - مديح - مسلسل) ، لطائف في معرفة الرواة ، طرق التحمل و صيغ الاداء .

١٠٠ . دراسة في مصطلح الحديث، ابراهيم النعمة ، موصل - عراق ، مطبعة الزهراء الحديثة، چاپ اول، ١٤٠٦ ق / ١٩٨٥ م .

محتواى كتاب به اين شرح است :

كتابة الحديث و تدوينه ، مصطلحات حديثية ، علم الحديث رواية و دراية ، انواع الحديث (متواتر و آحاد) ، تقسيم الحنفية (متواتر - مشهور ، آحاد) ، صحيح ، حسن ، مشتركات بين الصحيح و الحسن و الضعيف ، مرسل ، معضل ، مدلس ، مضطرب ، مقلوب ، شاذ ، منكر ، متروك ، معل ، موضوع ، اسباب الوضع ، طرق تحمل الحديث ، صيغ الاداء ، الجرح و التعديل ، رموز المحدثين .

١٠١ . نظرات جديدة في علوم الحديث، دراسة نقدية و مقارنة بين الجانب التطبيقى لدى المتقدمين و الجانب النظرى عند المتأخرين ، دكتور حمزة عبد الله المليبارى ،

بیروت، دار ابن حزم؛ مکه المكرمة، المكتبة المکیة، چاپ اول، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۵م.
از جمله مباحث این کتاب است:

المعنیون بالمتقدمین و المتأخرین و الحد فاصل بینهم و تباین المناهج بینهم امثلة على ذلك من المصطلحات (حسن - منکر - شاذ).

۱۰۲. قاموس مصطلحات الحديث النبوی، قاموس یجمع مصطلحات المحدثین مرتبة ايجدياً، محمد صديق المنشاوی، تقديم: الدكتور محمود عبد الرحمن عبد المنعم (المدرس بجامعة الازهر)، قاهره، دار الفضيلة، ۱۹۹۶م.

در این کتاب اصطلاحات حدیثی، به ترتیب حروف الفبا ذکر شده و تعریف هر یک به طور مختصر در مقابل آن آمده است. در آخر توضیحات نیز منبع و مصدر به صورت رمز و بدون ذکر صفحه و جلد کتاب آورده شده است؛ مثلاً در حرف «لام» چنین آمده است:
لیس بالمحافظ: هی من الفاظ المرتبة الاولى من مراتب الجرح، و التي یکتب حدیث اهلها للاعتبار [التدريب].

در حرف «میم» چنین آمده است:
المُدْرَج: لغة: اسم مفعول من «أدرج» الشيء في الشيء إذا أدخله و ضمّنه. [الوسيط]
اصطلاحاً: هو ما كانت المخالفة فيه بتغيير السياق فمدرج الاسناد، او بدمج موقوف بمرفوع فمدرج المتن. [ابن حجر]

مؤلف در ابتدای کتاب نیز رموز مؤلفین و کتب را که در کتاب خود آورده ذکر کرده است.

این پژوهش در مجموع کتابی با سبک جدید و مختصر و جامع است.

۱۰۳. تقریب مصطلح الحديث الى مسلمی العصر الحديث، ابو ابراهیم نصر الله المصری، دار المجتمع، جدة، دار الفنون.

کتاب در قطع جیبی در ۹۴ صفحه چاپ شده و شامل این مطالب است:

تمهيدات و تعريفات، الحديث الصحيح و انواعه، الحديث الضعيف و اقسامه، الجرح و التعديل، طرق نقل الحديث و اساليب روايته، احوال الاسناد، التعرف على صفات و طبقات الرواة.

١٠٤. تبسيط علوم الحديث و ادب الرواية، محمد نجيب المطيعي، قاهره، مطبعة حسان، ١٩٧٩م.

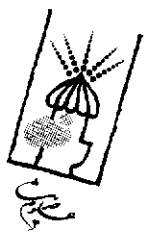
مطالب كتاب چنين است:

حديث، اثر، خبر، اقسام حديث (صحيح - حسن - ضعيف)، موضوع، مقاصد الوضع، اقسام الضعيف، المدلس، ناسخ و منسوخ، التصحيقات في المتون، المحكم و مختلف الحديث، المعلل، الجرح و التعديل، تحمل الحديث، كتابة الحديث، رواية الحديث، حال الراوي و المروي، آداب الشيخ، غريب الحديث، معرفة الصحابة و عدالتهم و طبقاتهم، معرفة التابعين معرفة الثقات و الضعفاء، طبقات الرواة.

١٠٥. المبسط في علوم الحديث، الشيخ يحيى مختار غزأوى، بيروت، مؤسسة الريان، ١٤١١ق/١٩٩١م.

كتاب شامل اين عناوين است: بايع علوم الشافعي

تعريف السنة، السنة و مكانتها في التشريع الاسلامي، اقسام الحديث من حيث نسبته (مرفوع - موقوف - مقطوع)، اقسام الحديث من حيث منشأه (متواتر - آحاد)، اقسام الحديث من حيث القبول و الرد (مقبول - مردود)، موضوع، ضعيف، مرسل، معلق، منقطع، مُعلّ، مصحف، معضل، مرسل، مزيد، شاذ، مضطرب، مدرج، مقلوب. ما يلحق بانواع الحديث (متابع - شاهد - محكم و مختلف - منسوخ)، طرق التحمل و الاداء، التصنيف في الحديث و رواته (صحيح - مستدركات - مستخرجات - الضعيف - الموضوع - السنن - مصنفات)، اجزاء، جوامع، زوائد، اطراف، تخريج، غريب الحديث، تراجم، كتب التاريخ.

کتاب در قطع کوچک و در ۹۶ صفحه چاپ شده است.

۱۰۶. مصطلح الحديث، العلامة الشيخ عبد الغنى محمود، قاهره، المكتبة الازهرية للتراث، ۱۴۱۹ق / ۱۹۹۹م.

کتاب در ۳۲ صفحه بدون مقدمه و بدون فهرست نگاشته شده و شامل این مطالب است: علم الحديث درایه و روایه، موضوعه، فائده، خبر، حدیث، اثر، سنت، متن، سند، اسناد، مُسْنَد، مُسْنَد، محدث، حافظ، حجة، حاکم، متواتر، آحاد، مشهور، عزیز، غریب، مقبول (صحیح - حسن)، مردود (معلق - مرسل - معضل - منقطع - مدلس)، انواع الحديث باعتبار نهاية السند (المرفوع - موقوف - مقطوع)، علو السند و نزوله، مديج، المتفق و المفترق، معرفة احوال الرواة، المؤلف و المختلف، متشابه، مسلسل، صیغ الاداء، معرفة ادب الشيخ و الطالب.

۱۰۷. الزیدة فی مصطلح الحديث، عبده عباس الولیدی، جدّة، مكتبة الصحابة، چاپ اول، ۱۴۱۱ق / ۱۹۹۱م.

کتاب شامل ۱۲۷ سؤال و جواب است که پاسخها به طور مختصر و بدون ذکر منبع آمده است. به نمونه ای از آنها بنگرید: *رسال جامع علوم انسانی*

ص ۳۱، سؤال ۶۴: ما حکم الحديث المرسل؟

ج: المرسل فی الاصل ضعيف مردود، لفقده شرطاً من شروط المقبول و هو اتصال السند، و للجهل بحال الراوی المحذوف، لاحتمال ان يكون المحذوف غير صحابی فی هذه الحال یحتمل ان يكون ضعيفاً.

ص ۲۲، سؤال ۴۶: عرف الحديث الحسن لغيره؟

ج: هو الضعيف اذا تعددت طرقة و لم یکن سبب ضعفه فسق الراوی أو كذبه.

کتاب در قطع کوچک و در ۵۵ صفحه چاپ شده و شامل همه مسائل مصطلح

الحديث است.

۱۰۸. مقدمه فی بیان اصول الحدیث درایه و روایه، الشیخ علی بن محمد الهندی، جدة، دار القبلة، چاپ اول، ۱۴۰۵ ق.

کتاب بدون مقدمه و فهرست مطالب در ۳۱ صفحه و در قطع جیبی چاپ شده و شامل این عناوین است:

تقسیم علم الحدیث به روایه و درایه، موضوع آن، صحیح و حسن و اقسام هر یک، مسند، معضل، منقطع، متصل، مرفوع، غریب، شاذ، درجات الحدیث الصحیح، طبقات الرواة (صحابه - تابعین - اتباع تا پنج طبقه)، فرق بین جامع و سنن و مسند.

۱۰۹. معجم مصطلحات توثیق الحدیث، الدكتور علی زوین، بیروت، عالم الکتب، مکتبه النهضة العربیة، چاپ اول، ۱۴۰۷ ق / ۱۹۸۶ م.

این کتاب مجموعه ای از ۴۴۸ کلمه و عبارات اصطلاحی است و نویسنده به طور مبسوط به تعریف هر یک پرداخته و در مورد اکثر اصطلاحات اقوال گوناگون را از علما آورده و تعریفهای مختلف آنان را پیرامون هر اصطلاح با ذکر نام گوینده - بدون یاد کردن شماره جلد و صفحه کتاب - بیان کرده است.

این کتاب تنها شامل اصطلاحات توثیق نیست، بلکه اصطلاحات جرح را نیز در بر دارد.

مؤلف در صفحه ۴۳ تحت عنوان «الصحابی» تمام اقوال علما را در تعریف صحابی ذکر کرده است مثل: ابن المدینی، سعید بن المسیب، بخاری، ابوزرع، ابن الجوزی، ابن صلاح، جرجانی، شوکانی.

۱۱۰. کتاب لطایف المنن فی قواعد السنن، شیخ الاسلام المحدث الحافظ نور الدین ابی الحسن علی بن احمد بن علی بن عبد المهیمن بن حسن بن علی القاهری الشافعی الشهیر بالقرانی الانصاری، تحقیق و دراسة: الدكتور نایف بن قبلان بن ریف السلیفی العتیبی، دار الاستقامة، ۱۴۱۶ ق.

تولد نویسنده در ثلث آخر قرن نهم هجری و وفاتش قبل از سال ۹۸۰ ق است. در هر حال وی از علمای قرن دهم هجری است. کتاب شامل تمام مسائل مصطلح الحدیث است.

۱۱۱. قواعد اصول الحدیث، الدكتور احمد عمر هاشم، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.
مطالب کتاب عبارت است از:

علم الحدیث، اهم المصطلحات الحدیثیة، نشأة علوم الحدیث، تقسیم الحدیث الی صحیح و حسن و ضعیف، انواع الحدیث الضعیف ۱- الناتجة عن فقد شرط الاتصال ۲- المرتبة على فقد شرط العدالة ۳- المرتبة على فقد شرط الضبط، ما یترتب علی فقد شرط عدم الشذوذ، ما یترتب علی فقد شروط عدم العلم، تقسیم الحدیث باعتبار من اضيف الیه، تقسیم الحدیث باعتبار طرقه (متواتر- آحاد)، انواع من الحدیث تشترک فی الصحیح و الحسن و الضعیف، انواع الروایة و حکم کل نوع، ناسخ و منسوخ، صحابه ...

۱۱۲. منهج ذوی النظر، شرح منظومة علم الاثر للحافظ جلال الدین عبد الرحمن السیوطی، محمد محفوظ بن عبد الله الترمسی، قاهره، مكتبة مصطفى البابی الحلبي و اولاده، چاپ چهارم، ۱۴۰۶ ق / ۱۹۸۵ م.

۱۱۳. مباحث فی علوم الحدیث، متاع بن خلیل القطان.
کتاب شامل مباحثی از جمله: شناخت حدیث پیامبر (از نظر لغوی و اصطلاحی)، حدیث قدسی و تفاوت آن با قرآن و حدیث نبوی، سنت و جایگاه آن در تشریح اسلامی، کتابت حدیث نبوی، طریقه مسانید و معاجم و جوامع، تألیفات موضوعی، کتب اجزاء و اطراف، علم الحدیث روایة و درایة، تعریف صحابی، علم مصطلح الحدیث، موضوع و فایده آن، تقسیم حدیث به متواتر و غیر متواتر و اقسام هر یک، مشهور، عزیز، غریب،

صحیح، حسن، و سایر اقسام، طرق تحمل و صیغه های اداء، تخریج، اُسناد عالی و نازل است.

۱۱۴. تیسیر مصطلح الحدیث، دکتر محمود الطحان.

کتاب شامل این مطالب است:

پیدایش علم مصطلح الحدیث و مشهورترین مصنفات این علم، تعریفات اولیه، تقسیم خبر به اعتبار وصول به ما (متواتر - واحد - مشهور - عزیز - غریب)، تقسیم خبر واحد به اعتبار قوت و ضعف (مقبول - صحیح - حسن و اقسام هر یک)، خبر مردود و اسباب رد آن، ضعیف به اعتبار ۱. سقط سندی [معلق - مرسل - معضل - منقطع (مرسل الخفی - معنعن - مؤنن)] ۲. به اعتبار طعن راوی (موضوع - متروک - منکر - معروف - معلل - مخالفت با ثقات - مدرج - مقلوب - مزید - مضطرب - مصحف - شاذ - جهالت راوی - بدعت - سوء حفظ)، اقسام مشترک بین مقبول و مردود، شرایط راوی، جرح و تعدیل و مراتب آن، کیفیت ضبط روایت و طرق تحمل، آداب روایت، لطائف الاسناد (عالی - نازل و ...)، معرفة الرواة (صحابه - تابعین - موالی - ثقات - ضعفاء ...).

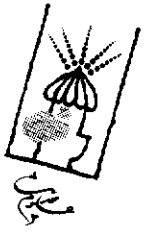
در قرن چهاردهم علاوه بر تالیفات ذکر شده، کتب علمی جدیدی در شعبه های مختلف مصطلح الحدیث نگاشته شد، به گونه ای که در هر یک از شاخه های مصطلح الحدیث، علما به تالیفات موردی اقدام کردند که از یک جهت کاری همانند کار خطیب بغدادی است که در فنون مختلف حدیثی کتاب مستقل نوشت. از جمله این کتابها در قرن چهاردهم کتب زیر را می توان برشمرد:

۱۱۵. التصحیف و اثره فی الحدیث و الفقه و جهود المحدثین فی مکافحته،

اسطیری جمال، مکه المکرمة، دار طيبة، ۱۴۱۵ق / ۱۹۹۵م.

مباحث کتاب بدین قرار است:

باب اول: احکام تصحیف (۱). تعریف تصحیف و تحریف ۲. اقسام تصحیف

۳. اسباب تصحيف ۴. حکم رواية مصحف). باب دوم: تصحيف و اثر آن در حديث (۱). تصحيف و اثر آن در جرح و تعديل ۲. تصحيف و اثر آن در تحليل احاديث (۳). تصحيف و اثر آن در علم رجال). باب سوم: تصحيف و اثر آن در فقه. باب چهارم: جهود المحدثين في مكافحة التصحيف (تحمل و اداء - توثيق النص عند المحدثين المؤلفات و الفنون الحديثية).

۱۱۶. الحديث الضعيف و حکم الاحتجاج به، دکتر عبد الكريم بن عبد الله الخضير، رياض، دار المسلم للنشر و التوزيع، ۱۴۱۷ق / ۱۹۹۷م. كتاب شامل اين مطالب است:

تعريف اصطلاحاتي همچون متواتر، آحاد، مشهور، صحيح، حسن، ضعيف. الباب الاول: الحديث الضعيف و مسالك الضعف الى الحديث؛ الفصل الاول: السقط من السند، السقط الظاهر (معلق - مرسل - معضل - منقطع) السقط الخفي (المدلس - المرسل الخفي)؛ الفصل الثاني: في الطعن في الراوي (منكر - شاذ...). الباب الثاني: حکم الاحتجاج بالحديث الضعيف.

۱۱۷. الحديث الصحيح و منهج علماء المسلمين في التصحيح، عبد الكريم اسماعيل صباح، رياض، مكتبة الرشد، چاپ اول، ۱۴۱۹ق / ۱۹۹۸م. مطالب كتاب به اين شرح است:

الباب الاول: تدوين الحديث في عصر النبي (ص) و الصحابة و التابعين و استقراء شروط صحت الحديث في هذا العهد. الباب الثاني: منهج مدرسة المحدثين في تصحيح الحديث.

الباب الثالث: منهج مدرسة الفقهاء الاصوليين في تصحيح الحديث. الباب الرابع: الاجتهاد في تصحيح الحديث.

۱۱۸. حکم العمل بالحديث الضعيف في فضائل الأعمال، اشرف بن سعيد، قاهره، مكتبة السنة، چاپ اول، ۱۴۱۲ق/ ۱۹۹۲م.

۱۱۹. الارسال في مصطلح الحديث، ابو عبيد محفوظ الرحمن بن زين الله السلفي، امارات متحده عربی، مكتبة الفرقان، ۱۴۱۹ق / ۱۹۹۹م.
 كتاب به تعريف مرسل در لغت و اصطلاح فقها و محدثان، فرق ارسال و تدليس و انقطاع و اعضال و تعليق، حکم مرسل و اختلاف بزرگان در اين زمينه، و مراتب مراسيل می پرازد.

۱۲۰. اخبار الآحاد في الحديث النبوي حجيتها، مفادها، العمل بموجبها، شيخ عبد الله بن عبد الرحمن الجبرين، مكة المكرمة، دار عالم الفوائد، ۱۴۱۶ق.
 كتاب در بر دارنده اين مطالب است:

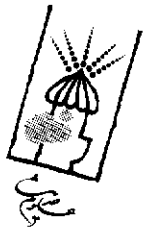
تعريف خبر، ماهيت خبر، تعريف متواتر و شروط آن، تعريف آحاد و اقسام آن، شروط عمل به خبر واحد، شروط راوی، طريق شناخت اهليت راوی، شروط معتبر در متن، وجوب تمسك به حديث صحيح....

۱۲۱. تخريج الحديث و دراسة الاسانيد، دكتور محمد الطحان.

۱۲۲. طرق تخريج الحديث، دكتور سعد بن عبد الله آل حميد، رياض، دار علوم السنة، ۱۴۲۰ق / ۲۰۰۰م.

كتاب شامل اين مباحث است:

معانی لغوی تخريج، معانی اصطلاحی تخريج، طرق تخريج الحديث (۱). معرفة السنن ۲. معرفة المتن ۳. معرفة موضوع الحديث).

١٢٣ . تخريج الحديث النبوي، دكتور عبد الغنى احمد فرهول التميمي، رياض، دار الفرقان، چاپ اول، ١٤١٠ق.

١٢٤ . طرق تخريج حديث رسول الله (ص)، دكتور ابو محمد عبدالمهدى عبد القادر بن عبد الهادى (استاد دانشگاه الازهر)، دار الاعتصام .

١٢٥ . التاصيل لأصول التخريج و قواعد الجرح و التعديل، الجزء الاول: التخريج، بكر بن عبد الله ابو زيد، رياض، دار العاصمة للنشر و التوزيع، ١٤١٣ق.

١٢٦ . كيف تدرس علم تخريج الحديث، دكتور حمزة عبد الله المليبارى و دكتور سلطان الكايله، عمان- اردن، دار الرزاي، ١٩٩٨م .

١٢٧ . الحديث المغلول، قواعد و ضوابط، دكتور حمزه عبد الله المليبارى، بيروت، دار ابن حزم، ١٩٩٦م .

مطالب كتاب عبارتند از: *شؤون كاه علوم انساني و مطالعات فرهنی*
علت از نظر لغوى و اصطلاحى، احاديث مرسله، شاذه، اقسام حديث ضعيف (مقلوب - مدرج - مصحف - مضطرب - مفرد - غريب).

١٢٨ . علم علل الحديث من خلال كتاب بيان الوهم و الايهام الواقعين فى كتاب الاحكام، لآبى الحسن ابن القطان الفاسى (٥٦٢-٦٢٨ق)، استاذ ابراهيم بن الصديق، مغرب، وزارت اوقاف و شؤون اسلامى، ١٤١٥ق / ١٩٩٥م .

١٢٩ . محاضرات فى علم التخريج الحديث و نقده تاصيل و تطبيق، الدكتور عذاب محمود الحمش، عمان- اردن، دار الفرقان، چاپ اول، ١٤٢٠ق / ٢٠٠٠م .

۱۳۰. التذلیس فی الحدیث، حقیقتة و اقسامه و احکامه و مراتبه و الموصوفون به، دکتر مسفر بن عزم الله الدمینى، امارات متحده، چاپ اول، ۱۴۱۲ق / ۱۹۹۲م.
فصول کتاب به این شرح است:

فصل اول: اقسام تذلیس، تذلیس اسناد و ملحقات آن، تذلیس شیوخ. فصل دوم:
انگیزه های تذلیس و مفساد و طرق شناخت آن. فصل سوم: احکام تذلیس. فصل
چهارم: مراتب المدلسین. فصل پنجم: المصنفات فی التذلیس و المدلسین. فصل:
موصوفون بالتذلیس.

۱۳۱. الفیة علل الحدیث «شافیة الغلل بمهّمات علم العلل»، محمد بن الشیخ
العلامة علی بن آدم بن موسی الاتیوبی، ریاض، دار الوطن، ۱۴۱۵ق.
این کتاب در قالب هزار بیت شعر، تمام مباحث علم علل الحدیث را در بر دارد.
اشعار توسط ناظم، در پاورقی صفحات به صورت مختصر با عنوان «مذیل الخلل عن
ایات شافیة الغلل» شرح شده است.

۱۳۲. العلل فی الحدیث، دراسة منهجية فی ضوء شرح علل الترمذی لابن رجب
الحنبلی مع ترجمة ضافية لابن رجب الحنبلی، دکتر همام عبد الرحیم سعید، اردن،
دانشکده شریعت، ۱۴۰۰ق / ۱۹۸۰م.

تذکر این نکته لازم است که تألیفات موردی در زمینه مصطلح الحدیث در قرن
چهاردهم بسیار است که در اینجا تنها به نمونه هایی اشاره شد.